

TRÁCH NHIỆM HÌNH SỰ VÀ HÌNH PHẠT

» TUỆ ANH

Tội phạm, trách nhiệm hình sự và hình phạt là những vấn đề cơ bản, cốt lõi của luật hình sự các quốc gia trên thế giới, trong đó có luật hình sự Việt Nam. Bởi lẽ, suy cho cùng, có thể xem “khởi nguồn” của luật hình sự là vấn đề tội phạm và kết thúc là việc giải quyết chính xác, công minh, có căn cứ và đúng pháp luật vấn đề trách nhiệm hình sự và hình phạt đối với chủ thể đã thực hiện tội phạm này. Do đó, “tính đồng bộ, tính hoàn thiện, tính chỉnh thể của luật hình sự đòi hỏi sự đồng bộ trong việc giải quyết các vấn đề tội phạm, trách nhiệm hình sự và hình phạt với tính cách là các vấn đề gốc của ngành luật này”. Hơn nữa, giải quyết bất kỳ vụ án hình sự nào cũng xoay quanh vấn đề xác định chính xác về tội phạm, trách nhiệm hình sự (sau khi đã xác định tội phạm) từ đó quyết định hình phạt (xác định chế tài hình sự), bảo đảm xử lý đúng chủ thể phạm tội, đúng tội và đúng pháp luật, bảo đảm mối quan hệ giữa một bên là chế độ Nhà nước, an ninh, an toàn lợi ích quốc gia và quốc tế; trật tự, kỷ cương và pháp chế; tính mạng, sức khỏe, danh dự, tài sản và các quyền, lợi ích hợp pháp của công dân với một bên là chủ thể phạm tội đã xâm hại đến một hay nhiều lợi ích đó.

Bộ luật Hình sự đầu tiên năm 1985, sửa đổi, bổ sung năm 1989, 1991, 1992 và 1997 (gọi tắt là Bộ luật Hình sự năm 1985), Bộ luật Hình sự năm 1999, sửa đổi, bổ sung năm 2009 (gọi tắt là Bộ luật Hình sự năm 1999) (tạm gọi là quá khứ) đã quy định trách nhiệm hình sự và hình phạt đối với người phạm tội; Bộ luật Hình sự năm 2015, sửa đổi năm 2017 (gọi tắt là Bộ luật Hình sự năm 2015) (tạm gọi là hiện tại) đã có những sửa đổi, bổ sung mang tính đột phá về tư duy trong chính sách hình sự khi quy định thêm vấn đề trách nhiệm hình sự và hình phạt đối với pháp nhân thương mại phạm tội, qua đó, từng bước đáp ứng yêu cầu của thực tiễn phát triển xã hội. Đặc biệt, đặt trong bối cảnh trên toàn thế giới trong đó có Việt Nam đang diễn ra cuộc Cách mạng công nghiệp lần thứ tư (4.0) - cuộc cách mạng chưa từng có trong lịch sử nhân loại, là sự kết hợp của công nghệ trong các lĩnh vực vật lý, số hóa và sinh học, vào thời đại công nghệ thông tin kết hợp giữa các hệ thống ảo và thực thể, vạn vật đều kết nối Internet và các hệ thống kết nối Internet diễn ra trên phạm vi toàn cầu. Cách mạng công nghiệp 4.0 đã đưa đến những khả năng hoàn toàn đột phá và có tác động sâu sắc đối với các hệ thống chính trị, xã

hội, kinh tế, văn hóa của thế giới, trong đó có nước ta. Hệ thống pháp luật nói chung, pháp luật hình sự nói riêng, trong đó có vấn đề trách nhiệm hình sự và hình phạt cũng không thể nằm ngoài những tác động to lớn của cuộc cách mạng này.

Là một trong những cơ sở đào tạo có uy tín cao, với 45 năm hình thành và phát triển (1976 - 2021), Khoa Luật, ĐHQGHN, luôn chú trọng xây dựng và phát triển môi trường học thuật mang tính tiên phong, khai phóng và dẫn dắt khoa học. Do đó, nhằm đáp ứng nhu cầu đào tạo, giảng dạy thạc sĩ và tiến sĩ chuyên ngành Luật Hình sự và Tố tụng Hình sự, cũng như phục vụ công tác nghiên cứu khoa học, trên cơ sở đó, Khoa Luật tổ chức biên soạn cuốn sách “Trách nhiệm hình sự và hình phạt”.

Với cách tiếp cận nhằm phát triển tư duy cho người học ở bậc sau đại học, nên cuốn sách đã luận giải mối liên hệ giữa trách nhiệm hình sự và hình phạt trước để người học nhận biết sự tác động qua lại lẫn nhau, mặc dù có cùng chung nguyên nhân phát sinh nhưng cơ sở áp dụng trách nhiệm hình sự và cơ sở áp dụng hình phạt lại khác nhau, trách nhiệm hình sự là nội dung nhưng hình phạt lại là biểu hiện hình thức của trách nhiệm hình sự... sau đó mới tiếp tục làm sáng tỏ những nội dung cốt lõi nhất của “trách nhiệm hình sự” và “hình phạt”. Đây là nội dung của phần Đặt vấn đề.

Trên cơ sở này, cuốn sách bao gồm ba phần chính với các nội dung như sau:

Phần thứ nhất - Trách nhiệm hình sự

Nội dung Phần thứ nhất luận giải đến những vấn đề cốt lõi nhất về trách nhiệm hình sự đối với người phạm tội (khái niệm, các dạng của trách nhiệm hình sự, các hình thức thực hiện và các giai đoạn thực hiện trách nhiệm hình sự, cơ sở và những điều kiện của trách nhiệm hình sự, tuổi chịu trách nhiệm hình sự, thời hiệu truy cứu trách nhiệm hình sự, miễn trách nhiệm hình sự, trách nhiệm hình sự với việc loại trừ trách nhiệm hình sự và trách nhiệm hình sự trong một số trường hợp đặc biệt); về trách nhiệm hình sự đối với pháp nhân thương mại phạm tội (quan điểm và những cách xác định trách nhiệm hình sự của pháp nhân trong luật hình sự, cơ sở lý luận và thực tiễn, điều kiện và phạm vi áp dụng

trách nhiệm hình sự của pháp nhân thương mại phạm tội, cũng như vấn đề quy kết tội phạm đối với chủ thể này).

Phần thứ hai - Hình phạt

Nội dung Phần thứ hai phân tích những vấn đề cơ bản nhất về hình phạt (các học thuyết về hình phạt, khái niệm, đặc điểm, mục đích của hình phạt), hệ thống hình phạt đối với người phạm tội và đối với pháp nhân thương mại phạm tội, khái niệm, ý nghĩa và các yếu tố đảm bảo hiệu quả của hình phạt trên các phương diện khác nhau - lập pháp, quyết định hình phạt, chấp hành hình phạt và về môi trường xã hội liên quan đến áp dụng, tổ chức thực thi, chấp hành hình phạt. Cùng với đó, trong Phần thứ hai này, Giáo trình cũng làm sáng tỏ miễn hình phạt, biện pháp tư pháp với tư cách cũng là các hình thức (thực hiện) của trách nhiệm hình sự, góp phần hỗ trợ cho hình phạt đạt được mục đích tối đa nhất.

Phần thứ ba - Trách nhiệm hình sự và hình phạt trong luật hình sự Việt Nam tương lai

Nhằm phục vụ người học là học viên cao học, nghiên cứu sinh chuyên ngành Luật Hình sự và Tố tụng Hình sự, cũng như định hướng nghiên cứu, gợi mở ý tưởng khoa học và phát triển tư duy, tại Phần thứ ba này, Giáo trình đã gợi mở hướng nghiên cứu mới với cách tiếp cận liên ngành - khoa học luật hình sự, kết hợp với khoa học viễn tưởng, công nghệ học, tâm lý học, ngôn ngữ học và giáo dục học, giả định viễn cảnh tương lai trong Bộ luật Hình sự “năm nào đó” (tạm gọi là tương lai) bổ sung thêm trách nhiệm hình sự và hình phạt đối với thực thể trí tuệ nhân tạo (Artificial Intelligence, viết tắt là AI), từ đó định hình các mô hình giả định ứng phó kịp thời cùng với sự phát triển của khoa học công nghệ và sự phát triển của xã hội và trước những hành vi nguy hiểm cho xã hội mới.

“Trách nhiệm hình sự và hình phạt” có sự tham gia của các nhà lý luận hàng đầu và có uy tín khoa học cao - GS.TSKH. Đào Trí Úc, GS.TSKH. Lê Văn Cẩm, PGS.TS. Trịnh Quốc Toàn do PGS.TS. Trịnh Tiến Việt làm chủ biên cùng giảng viên TS Nguyễn Thị Lan đều công tác tại Khoa Luật, Đại học Quốc gia Hà Nội.